

ПОСТАТЬ НАСТАВНИКА У ВИХОВНІЙ ТРАДИЦІЇ АНТИЧНОСТІ

взаємозв'язків її соціально-психологічних і дидактичних умов, підвищує результативність навчальної діяльності магістрів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін.

Сучасні орієнтири розвитку соціокультурної й освітньої сфер вимагають теоретичної систематизації об'єктивних знань та розробки науково обґрунтованих технологій трансформування соціально-виховної дійсності. Теоретико-методологічні засади розвитку соціальної педагогіки, формування професійно спрямованих працівників соціальної сфери

визначаються потребами перетворення соціальної педагогіки індустріальної доби на глобально-соціальну галузь педагогіки інформаційної епохи.

У сучасній освітній парадигмі провідного значення набуває структурно-функціональна модель практичної підготовки соціальних педагогів: створення технологій координації виховних зусиль усіх соціокультурних сфер країни, розробка та реалізація моделі вітчизняного національного міжвідомчого соціально-педагогічного центру, моделі соціально-педагогічної діяльності у ВНЗ.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2010

УДК 37.011.3-051 "652"

Юрій Левченко, аспірант кафедри соціальної і корекційної педагогіки
Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленка

ПОСТАТЬ НАСТАВНИКА У ВИХОВНІЙ ТРАДИЦІЇ АНТИЧНОСТІ

У статті на основі аналізу педагогічної спадщини античних мислителів з'ясовано сутність і призначення вчителя-наставника та розкрито комплекс його професійних навичок й особистих якостей.

Ключові слова: виховання, учитель, моральні якості, навчання, наставник, освіта, особистий приклад, чеснота.

В статье на основе анализа педагогического наследия античных мыслителей раскрывается сущность и назначение учителя-наставника, рассматривается комплекс его профессиональных навыков и личных качеств.

Ключевые слова: воспитание, добродетель, личный пример, моральные качества, образование, обучение, наставник, учитель.

The article reveals the essence and function of the tutor on the basis of analysis of pedagogical heritage of the ancient thinkers. The complex of his professional skills and personal qualities are considered here.

Key words: education (upbringing), teacher, moral qualities, teaching, tutor, personal example, honesty.

Постановка проблеми. Падіння престижності педагогічних спеціальностей у нинішніх складних соціально-економічних і культурних умовах розвитку суспільства зумовило й занепад авторитетності професії вчителя, наставника-педагога. Упродовж історичного розвитку людства від майстерності особистих якостей вчителя-наставника залежало майбутнє кожної людини. Він був не лише прикладом для наслідування, а й порадиником і другом, моральним і духовним наставником. Змінювалися й продовжують змінюватися вимоги до постаті вчителя-наставника. Вони стосуються не лише професійних педагогічних навичок і майстерності, але й подальшого удосконалення особистісних якостей

педагога-наставника, які ґрунтуються на загальнолюдських чеснотах.

Сьогодні продовжуються наукові розробки та дискусії щодо покращення якості освіти підростаючого покоління, де провідна роль належить наставнику-педагогу, його професіоналізму та особистим якостям.

З огляду на це, доцільним, на нашу думку, є звернення до історико-педагогічного досвіду діяльності вчителя-наставника, зокрема великий інтерес викликає титанічна праця педагогів-мислителів доби Античності з даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної та загальнопедагогічної підготовки вчителя представлена у працях О. Абдуліної, А. Бойко, Б. Года, В. Євдокимова,

М. Євтуха, І. Зязюна, Н. Кузьміної, О. Кучерявого, В. Лозової, О. Савченко, С. Сисоєвої, Г. Троцько, Н. Хмель, Л. Хомич та ін.

Питаннями дидактичної підготовки майбутніх учителів займаються вчені А. Лозенко, М. Сметанський, М. Фіцула, В. Чайка та ін.

Мета статті: на основі аналізу педагогічної спадщини античних мислителів з'ясувати призначення вчителя-наставника та розкрити комплекс професійних навичок й особистих якостей педагога.

Виклад основного матеріалу. Період VIII – V ст. до н.е. для грецьких міст-держав характеризувався культурним переворотом, що супроводжувався вільнодумством, критичним переосмисленням усталених традицій, стандартів поведінки та мислення. Свобода творчості, досягнення життєвих успіхів, бурхливий розвиток духовного світу людини ставали нормами життя, соціальною цінністю і навіть сенсом діяльності людини.

За таких умов формувалася група мандруючих учителів-софістів, які започаткували перегляд традиційної системи освіти та зумовили теоретичні розробки педагогічних моделей.

Вони, озброївшись тезою, що людина є мірою усіх речей [11, 68], обґрунтували власний ідеал здібної і сильної людини [8, 11]. Тому їхня праця як вчителів-наставників зводилася до формування особистості, орієнтованої винятково на практичну політичну діяльність, на досягнення особистого успіху. Ураховуючи те, що софісти навчали молодь за відповідну плату, їм необхідно було використовувати такі методи навчання, які б гарантували їм успіх [8, 12].

Успіх навчання софістів був виправданий реальною ефективністю, оскільки кожен учитель-софіст претендував на непогрішність і визнання. Наприклад, Горгій говорив, що йому ніхто ще не ставив таке питання, на яке він не знайшов відповіді [9, 478]. Протагор був обізнаний з античною літературою, і міг безупину цитувати сказання, уривки з поетичних творів. Йому не було рівних у граматичному словотворенні, умінні переконувати. Майстром з пошуку однозвучних слів, використання епітетів і метафор, іронії був Горгій. Продік славився умінням розрізняти близькі за значеннями слова, а Гіппій не мав конкурентів з підбору вишуканих образів [4, 145 – 146]. Окрім того, що вони володіли необхідними літературними і мовознавчими знаннями, софісти були знайомі та активно використовували у своїй педагогічній діяльності окремі питання етики, метафізики, державного права, історії, математики [4, 114]. Софісти не намагалися

передати своїм учням знання про людину і світ, вони переслідували іншу мету – навчити слухачів при будь-якій ситуації завжди і в усьому бути правими. Загалом, у ході навчання й виховання софісти не турбувалися про правду, вони на власному прикладі намагалися показати молоді віртуозні прийоми ведення дискусії.

Софісти не залишили поза увагою й особисті якості вчителя-наставника. Прищеплюючи дитині етичні норми поведінки, учитель у першу чергу, повинен формувати в дитини розуміння добра як умови зміцнення волі. Як наголошував Протагор, лише моральний характер окремої індивідуальності, її тверда воля і чітка думка у приватному та громадському житті можуть одночасно забезпечити щастя як окремої особистості, так і колективу, до якого вона причетна [3, 20].

Отже, головним завданням учителя-наставника у педагогічній системі софістів було озброїти молоде поліття навичками перемагати в будь-якій дискусії. Тому основний аспект у діяльності педагога полягав у володінні методичними прийомами, що дозволяли швидко навчити учня діалектиці та риториці, від чого залежав успіх викладацької діяльності. Наступним компонентом образу наставника був особистий приклад-шаблон, до наслідування якого зазвичай вдавалися учні: маніпуляція знаннями, уміння переконувати, висловлювати думки, наводити докази, аргументи тощо. Окрім цього, важливим елементом образу вчителя залишався його внутрішній духовний світ, сформований на основі розуміння добра і чеснот, якими він мав керуватися упродовж життя і на такому прикладі виховувати учнів.

На відміну від софістів, метою педагогічної роботи яких була підготовка людини до практичної діяльності, Сократ сформулював індивідуалістичну виховну мету [4, 152]. Сутність її зводилася до особистого морального самовдосконалення кожного з учнів окремо за допомогою мудрого вчителя-наставника. Таким мудрим наставником і є мислитель. На його думку, людина народжена для освіти, яка наповнювала внутрішнє життя людей найвищим багатством, допомагала пізнати істину, здобути свободу і зберегти її у складних та несприятливих ситуаціях [8, 14]. Тому головне завдання діяльності вчителя-наставника було віднайти, пробудити потаємні й приховані душевні сили виховання на основі ретельного та уважного вивчення його задатків та здібностей [4, 155]. Виявлення таких сил мислитель уважав “другим народженням” і таке вчительське мистецтво, яке покликане було

допомагати цьому “другому народженню”, назвав “повивальним мистецтвом” (маєвтикою).

Опанування істинним знанням, на думку Сократа, – це процес народження цього знання у самій людині, котрий відбувається лише тоді, коли людина вже дозріла до цього, володіє необхідним життєвим досвідом і навичками мисленнєвої діяльності [8, 14]. Тому істинне знання повинно вирости з глибини особистості учня за допомогою мудрою вчителя-наставника. Учитель повинен підготувати учня до сприйняття і опанування істинного знання. Така підготовка розпочиналася з розуміння чеснот, знайомства з етичними нормами, бо на думку мислителя, чеснота – це і є істинне знання. Завдання мудрого наставника полягало в тому, щоб сформувати в учнів розуміння про те, що і справедливість, і будь-яка інша чеснота є мудрістю. Тому всі вчинки, котрі базуються на чеснотах, є прекрасними [5, 132 – 137].

За словами Ксенофонта, мислитель був переконаний, що кожен вчитель-наставник повинен володіти знаннями лише зі свого предмету, своєї професійної діяльності, і навчав співрозмовників лише тому, що знав сам. Сократ уважав себе спеціалістом лише з питань етики [4, 152]. Коли він був недостатньо знайомий з проблемами іншої науки, тоді своїх учнів відводив до спеціалістів [5, 148].

Між наставником і учнем, на думку мудреця, не повинна існувати матеріальна корислива залежність, як, наприклад, між софістами та їх учнями. Сократ внутрішньо і зовнішньо був незалежний від учнів, і цим самим став натхненником для молоді [4, 159]. Своїх слухачів він називав не учнями, а співрозмовниками та друзями, що вказувало на рівноправні відносини і демократичний стиль їхнього спілкування.

Сократ використовував розмовний метод навчання [7, 105]. Основою його навчальних бесід зазвичай були найпоширеніші життєві ситуації, при цьому структура таких діалогів не містила навчальної мети [4, 161]. Мислитель виступав разом із своїми учнями пліч-о-пліч у спільних пошуках істини. Бесіди розвивалися індуктивним шляхом: через співставлення доволіно обраних одиничних фактів і явищ шляхом узагальнення виводили загальне означення поняття, або, навпаки [4, 162].

Таким чином, учитель-наставник за Сократом повинен бути мудрим помічником для своїх учнів, співрозмовником і другом. Основною сократівського образу наставника є мудрість, тобто досконале, глибоке і всебічне володіння своїм предметом. Вчитель здобуває авторитет

серед учнів своїми розумовими здібностями, моральними чеснотами, стилем і рівнем спілкування. Такий наставник піклується не про власну користь, не намагається довести свою перевагу над учнями, не підносить готові висновки, а навпаки – вимагає і допомагає самостійно вирішувати складні проблеми, шукати шляхи подолання труднощів, робити правильні висновки, узагальнення, постійно удосконалювати мисленнєві навички та виступає духовним натхненником.

Платон, продовжуючи розпочату справу свого учителя, Сократа, уніс корективи до розуміння образу мудрого педагога-наставника. Основним завданням навчально-виховного процесу він уважав формування мудрої особистості, її моральних якостей. Мислитель був прихильником активного навчання: його діалектичний метод – активізація пізнавальної діяльності слухачів [6, 100]. Замість того, щоб пропонувати учням вже відомий результат, Платон змушує їх працювати самостійно. Учні, перш за все, повинні самостійно віднайти проблему. Потім, поступово заглиблюючись у це питання, знайти засоби його вирішення. Це був основний метод навчання, який використовували педагоги платонівської Академії.

Для реалізації педагогічного ідеалу Платон наполягав на докорінній перебудові держави. Істотною вимогою мудреця була думка про те, що освіта повинна стати справою держави. Тому держава вибирала вчителів, і нагляд за ними належав спеціальним посадовим особам [6, 104]. Проте, таке підпорядкування жодним чином не відбилося на відносинах наставника й учнів. Окрім того Платон першим звернув увагу на проблему освіти жінок. На його думку, повинна бути рівність навчання і виховання хлопців і дівчат [10, 145].

Попри всю суворість і підпорядкованість компонентів ідеальної системи Платона, педагог-наставник постає перед нами у сукупності всіх найкращих своїх як професійних, так і особистих якостей. Про дружні, товариські відносини у ході навчання між учасниками такого процесу свідчать невимушені бесіди у ході “спільних трапез” [6, 103].

Педагог у Платона – є людиною мудрою, високоморальною, він має знання з психології, гігієни, анатомії, фізіології, медицини. Наставник у першу чергу повинен був потурбуватися про розвиток духовної сфери дитини, оскільки здоровий дух був, на думку Платона, запорукою удосконалення тіла [8, 29].

Ідея Платона про рівність навчання хлопчиків і дівчаток вимагала формування відповідно двох груп учителів. У навчально-виховному процесі

ПОСТАТЬ НАСТАВНИКА У ВИХОВНІЙ ТРАДИЦІЇ АНТИЧНОСТІ

наставники дівчат мали враховувати слабкість цієї статі [10, 141]. Учитель повинен уважно слідкувати за тим, щоб учні у своїй діяльності, знайомлячись з музичними, літературними творами, активно засвоювали всі позитивні, піднесені приклади життя, запозичували і намагалися наслідувати досвід мужніх, хоробрих, мудрих і розсудливих героїв. Мудрець уважав, що лише та людина, яка пізнала найвище благо – істину [10, 238], пройшла всі випробування і здобула необхідний і достатній досвід – несла відповідальність за організацію освіти нових поколінь.

Про високі вимоги до професії педагога свідчить те, що Платон наголошував: у всіх сферах, а особливо у вихованні, найважливішим є початок, адже виховання розпочинається з раннього віку. Саме тоді найчастіше виникають і вкорінюються ті риси, які хто-небудь захоче нам прищепити [10, 63]. Тому кожен повинен дотримуватися правил справедливості – бути власне собою та займатися лише своєю справою.

Отже, постать наставника в ідеальній системі освіти Платона повинна володіти: інтелектуальними здібностями (мудрість, розсудливість, поміркованість), професійними знаннями (володіння своїм предметом, елементарними знаннями психології, анатомії, фізіології, медицини). Наставник для учнів є еталоном моральних чеснот, утіленням добра, яке передає своїм вихованцям, взірцем для наслідування. І, насамкінець, він залишається великим авторитетом, товаришем, співрозмовником і другом для учня в ході навчання.

Найяскравішою постать наставника-педагога доби Античності постає у педагогічній спадщині Аристотеля, якому вдалося систематизувати та розширити педагогічні ідеї своїх попередників. Мислитель під ідеалом загальної освіти розумів формування у людини прагнення до сприйняття культурних цінностей, вироблення в неї вміння правильного судження про все, тому він категорично заперечував вузьку освітню спеціалізацію людини [8, 53]. Досягти такого результату, на думку Аристотеля, можливо тоді, коли освіта відповідатиме людській природі і державному устрою. Це сприятиме підвищенню рівня освіченості громадян та зміцненню демократичних інституцій держави [8, 47].

Власні педагогічні ідеї Аристотель намагався реалізувати, будучи учителем-наставником 13-річного Олександра Македонського [2]. Між учителем і вихованцем склалися дружні стосунки, оскільки їх об'єднувало бажання пізнати невідоме. Наставник знайомив свого учня з етикою,

політикою, природознавством, географією, медициною, із філософськими ідеями і літературними творами: "Аристотель передав юнакові великий запас фактичних знань. Але найважливішим було те, що він для останнього був авторитетом і прикладом для наслідування. Дивлячись на мислителя, Олександр учився цінувати все піднесене і благородне, опановував справжню культуру. Вони вивчали не довільно взяті окремі фрагменти наук, а гармонію духовного існування в цілому. Пізнання і розуміння краси, працелюбність, добро та його втілення у найкращих творах – все це було об'єктом учіння юнака, де головним було прагнення до пізнання піднесеного" [2, 95].

Основним методом навчання мислителя була усна бесіда, яка поєднала в собі основний науковий принцип Аристотеля – "правило золотой середини" [1, 73]. Суть її зводилася до того, що і для вивчення кожної науки, і для опанування моральними чеснотами потрібно було керуватися мірою, щоб не було ні надлишку, ні недостаті, яких намагалися уникнути у своїй діяльності наставники, філософи, знавці, атлети, оскільки бажали досягти очікуваних результатів [1, 73]. Мислитель був переконаним, що особливої гостроти принцип "золотой середини" набуває у сфері навчання і виховання, від якого залежить подальше життя людини. На його думку, надмірна чи недостатня діяльність учителя-наставника з формування моральних чеснот і наукових знань не матиме позитивних освітньо-виховних результатів.

Отже, Аристотель систематизував та узагальнив думки своїх попередників щодо образу вчителя-наставника. Він обґрунтував оригінальний принцип навчання, за яким кожна наука вивчалася у тому ж обсязі, який був необхідним і достатнім. Мудрість наставника-педагога, за Аристотелем, полягала в його умінні систематизувати і послідовно викладати предмет. Він був прикладом для свого вихованця, авторитетом, носієм прекрасного, піднесеного і мудрого.

Висновки. Таким чином, теоретичні пошуки античними педагогами-мислителями ідеальної моделі освіти сприяли формуванню системи вимог до вчителів-наставників, актуальність яких сьогодні не викликає жодних сумнівів, і, навпаки, є предметом постійних наукових дискусій. Високі моральні якості, мудрість, розсудливість, вимогливість, справедливість, почуття міри, стиль спілкування, особистий приклад, авторитет, належний рівень професійної підготовки – це основні риси постаті наставника-педагога епохи Античності.

РОЗВИТОК ВЕЧІРНЬОЇ (ЗМІННОЇ) ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 50-Х – СЕРЕДИНА 80-Х РР.)

1. Аристотель. Нікомахова етика / Аристотель; [пер. з давньогр. В. Ставнюк]. – К.: Аквілон-Плюс, 2002. – 480 с.
2. Бим-Бад М.Б. Аристотель и Александр Великий: Материалы по политико-педагогической антропологии / М.Б. Бим-Бад // Труды кафедры педагогики, истории образования и педагогической антропологии. – М.: Изд-во УРАО, 2001. – Вып. 4. – С. 89 – 121.
3. Даденков М.Ф. Історія педагогіки / М.Ф. Даденков. – К.: Радянська школа, 1947. – 320 с.
4. Журавовский Г. Е. Очерки по истории античной педагогики / Г.Е. Журавовский. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1963. – 510 с.
5. Ксенофонт. Воспоминания о Сократе / Ксенофонт. – М.: Наука, 1993. – 379 с. – (Памятники философской мысли).
6. Марру А.-И. История воспитания в античности (Греция) / А.-И. Марру; [пер. с фр. А.И. Любжина и др.]. – М.: Греко-латинский кабинет Ю.А. Шичалина, 1998. – 425 с.
7. Монро П. История педагогики. Древность и Средние века. Ч.1. / П. Монро; [пер. с англ. М.В. Райха / под ред. Н.Д. Виноградова]. – М.-Петроград: Госиздат, 1923. – 288 с.
8. Платон. Аристотель. Пайдейя: Восхождение к доблести / [сост. и отв. ред. Г.Б. Корнетов]. – М.: Изд-во УРАО, 2003. – 480 с. – (Новая педагогическая библиотека).
9. Платон. Горгий / Платон; [пер. с древнегреч. С.П. Маркиша] // Собрание сочинений в 4 т.: Т. 1. / Платон; [пер. с древнегреч.]; [общая ред. А.Ф. Loseva и др. / авт. вступ. статьи А.Ф. Losev; примеч. А.А. Тахо-Годи]. – М.: Мысль, 1990. – С. 477 – 574. (Философское наследие).
10. Платон. Держава / Платон; [пер. з давньогр. Д. Коваль]. – К.: Основи, 2000. – 355 с.
11. Человек: мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения: [сб. ст., сост. П.С. Гуревич]. – М.: Политиздат, 1991. – 461 с.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2010

УДК 7.018.42(477)“19”(045)

Валентина Столяр, аспірантка Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка,
викладач кафедри фізико-математичних дисциплін
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

РОЗВИТОК ВЕЧІРНЬОЇ (ЗМІННОЇ) ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 50-Х – СЕРЕДИНА 80-Х РР.)

У статті розглядається проблема розвитку вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи в Україні (другої половини 50-х – середини 80-х рр.).

Ключові слова: розвиток, вечірня (змінна) загальноосвітня школа.

В статье рассматривается проблема развития вечерней (переменной) общеобразовательной школы в Украине (второй половины 50-х – середины 80-х гг.).

Ключевые слова: развитие, вечерняя (переменная) общеобразовательная школа.

In the article the problem of development (variable) of general night-school is examined in Ukraine (second half of 50th – middle 80th).

Keywords: development, (variable) general night-school.

Постановка проблеми. Утвердження державотворчих процесів в Україні потребує докорінних змін у галузі освіти. Досягти успіху в реформуванні сучасної школи допоможе ґрунтовне вивчення, об'єктивна оцінка, творче осмислення та впровадження кращих надбань української освіти і педагогіки з метою оптимального поєднання спадщини минулого та сучасних досягнень наукової думки, органічного зв'язку її з вітчизняною історією, культурою та педагогічним досвідом (Державна національна програма “Освіта. Україна ХХІ

століття”). Відповідно до Закону України “Про загальну середню освіту” до загальноосвітніх навчальних закладів належить вечірня (змінна) школа II – III ступенів для громадян, які не мають можливості навчатися у школах з денною формою навчання.

Для визначення тенденцій подальшого розвитку вечірньої загальноосвітньої школи важливим є аналіз напрацьованого досвіду. Теоретичні та практичні здобутки наших попередників у пошуках удосконалення сучасної вечірньої загальноосвітньої школи стали